

Ulosottovalitusprosessin edellytykset

Tuomari on uuden edessä saadessaan ratkaistavakseen ensimmäisen ulosottovalitusasian. Se ei kuulu kärjäoikeudessa haastehakemuksella vireille saatettuihin riita- ja rikosasioihin eikä se ole myöskään hakemuksella vireille saatettu hakemusasia. Kysymys on muutoksenhakuasiasta, joita ei kärjäoikeudessa yleisesti käsitellä. Muutoksenhaun kohteena ei ole alemman tuomioistuimen ratkaisu kuten hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa. Muutoksenhaun kohteena on tuomioistuineläytöksen ulkopuolisen viranomaisen toimi tai toimitus, ei siis tuomio lainkaan. Samaan aikaan täytäntöönpano ulosottoviranomaisessa jatkuu – ellei sitä erikseen keskeytetä – ja se voi tuottaa jälleen uusia toimia ja toimituksia, joista kustakin saa yleensä valittaa myös.

Jotain tuttua sentään. Kuten riita- ja rikosasioissa tuomari todennäköisesti etsii ratkaisua oikeuslähdeopin mukaisesti ensisijaisesta lähteestä, laista. Hän voi turvautua myös lakiin nähden toissijaisiin lähteisiin, lainvalmisteluasiakirjoihin tai oikeuskäytäntöön, mahdollisesti myös oikeustieteessä esitettyihin kannanotoihin. Ulosottoakaari on lakina laaja ja yksityiskohtainen. Täytäntöönpano on tarkasti säänneltyä. On siis hyvinkin mahdollista, että ratkaisu löytyy suoraan laista, kunhan sen vain löytää lähes 500 pykälän joukosta. Haastavaksi tilanteen tekee se, että laista löytyy paljon muutakin kuin tapaukseen mahdollisesti suoraan sovellettavissa oleva pykälä. Ulosottokaaren yksittäiset pykälät muodostavat säännösten järjestelmän, joka on välttämätöntä tuntea kokonaan. Yhden pykälän soveltaminen ei näet välttämättä johda lopputulokseltaan oikeaan ratkaisuun. Ratkaisu voi olla erilainen, jos otetaan koko järjestelmä huomioon.

Esimerkiksi sivullisen valittaessa sillä perusteella, että velallisen hallusta ulosmitattu irtain omaisuus kuuluu hänelle, ulosottokaaresta löytyy 4 luvun 10 §, jonka mukaan velallisen hallinnassa oleva irtain omaisuus saadaan ulosmitata, jollei sivullinen osoita tai muutoin käy ilmi, että omaisuus kuuluu sivulliselle. Säännös sisältää niin sanotun omistusoikeusolettaman, jonka perusteella ulosottomies saa tässä tilanteessa olettaa hallinnan perusteella omaisuuden kuuluvan velalliselle ja ulosmitata sen. Täytyy kuitenkin tietää – mitä ei tässä pykälässä ja muissakaan pykälissä sanota – että *tuomioistuimen* arvioidessa asiaa valituksen perusteella ei omistusoikeusolettama enää ole sellaisenaan voimassa vaan että omistusoikeus ratkaistaan yleisten varallisuusoikeudellisten sääntöjen mukaisesti. Silloin omaisuuden hallinta ei perusta omistusoikeusolettamaa vaan on vain yksi arvioinnissa huomioitava seikka. Tämä linjaus perustuu korkeimman

* Annina Wahlbeck, OTT. Lectio praecursoria Helsingin yliopiston Vaasan oikeustieteellisessä koulutuksessa 17.12.2022 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Ulosottovalitusprosessin edellytykset.

oikeuden ratkaisukäytäntöön. Lisäksi ratkaistaessa sivullisen omistusoikeusväitteelle perustuvaa valitusta on tunnettava ulosottokaaren sääntely, joka koskee täytäntöönpanoriitaa, niin sanottua välioikeudenkäyntiä, jossa riitainen näyttökysymys voidaan siirtää tuomioistuimeen riita-asiana ratkaistavaksi. Osoituksen täytäntöönpanoriitakanteen nostamiseen voi poikkeuksellisesti antaa myös valitusta käsittelevä tuomioistuin. Tuomarin täytyy siis arvioida, onko valitusmenettely vai erillinen täytäntöönpanoriita-asia tarkoituksenmukaisin keino vastaanottaa näyttöä tästä riitaisesta omistusoikeuskysymyksestä. Jos siten päästään itse asiaan eli arvioimaan sivullisen omistusoikeusväitettä näytön valossa, voikin ilmetä, että ulosmittauksen kohteena olevasta omaisuudesta saadut varat on jo tilitetty velkojille. Tämä voi tarkoittaa sitä, että valitusta ei voida enää lainkaan tutkia. Ulosottokaaren 11 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan näet lopullisen tilityksen jälkeen voidaan valittaa vain tilityksessä olevasta virheestä. Se, onko tilitys lopullinen vai ehdollinen vai onko kysymyksessä vakuuden asettamisesta vapautettu velkoja, selviää tilitysjärjestelmää koskevista eri puolilta ulosottokaarta löytyvistä säännöksistä. Tämän tilityksen estääkseen tuomioistuimen olisi puolestaan ollut tunnettava täytäntöönpanon keskeytysjärjestelmä ja sitä koskevat ulosottokaaren säännökset. Näin huomataan, että on päädytty hyvin kauas yhden, tapaukseen sinänsä suoraan sovellettavissa olevan, pykälän soveltamisesta. Lopputulos saattaa olla, että sivullisen valitus jätetäänkin kokonaan tutkimatta tilitystä koskevan sääntelyn perusteella. Näin voidaan todeta, että tavallisenkin sivullisomistusta käsittelevän valituksen ratkaiseminen vaatii kattavaa ulosoton muutoksenhakujärjestelmän sekä täytäntöönpanon keskeytys- ja tilitysjärjestelmien tuntemusta.

Tämän tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena on lisätä tietoisuutta ulosottovalitusprosessin erityispiirteistä ja niiden merkityksestä yksittäisissä lainsoveltamistilanteissa. Ensimmäisenä tehtävänä on selvittää, mitä nämä erityispiirteet ovat ja miksi ne ovat. Sen selvittämiseksi on otettava ulosottovalitusprosessista askel taemmaksi ja tarkasteltava ulosottoprosessia, jonka erityispiirteet väistämättä vaikuttavat sitä seuraavan ulosottovalitusprosessin luonteeseen. Jotta voidaan puhua erityispiirteistä, on oltava vertailukohta. Tässä tapauksessa vertailukohtana toimii yleinen siviiliprosessi ja sen muutoksenhakumenettely. Tutkimuksen yleinen osa on teoreettista lainoppia, ja keskeisenä metodina on vertailu. Tarkoitan tässä vertailulla muuta kuin oikeusvertailua, jossa vertailu suoritetaan kahden tai useamman maan oikeusjärjestysten välillä. Vertailen kahta järjestelmää saman oikeusjärjestyksen sisällä: toisaalta ulosotto- ja siviiliprosessia sekä toisaalta ulosottovalitus- ja muutoksenhakuprosessia.

Yleisessä siviiliprosessissa tuotetut tuomiot voivat toimia ulosottooperusteina ulosottomenettelyssä. Ulosotto on laiminlyödyn velvoitteen pakkotäytäntöönpanoa. Yleisin tällaisista velvoitteista on maksuvelvoite, joka on lähtökohtana tässä tutkimuksessa. Osapuolia ovat silloin velkoja ja velallinen. Valtio suorittaa täytäntöönpanotoimia velkojan vaatimuksesta velallista kohtaan, kun velalli-

nen ei vapaaehtoisesti täytä sitä, mihin hänet on edeltävässä siviiliprosessissa tuomittu. Tutkimuksessa päädyn siihen, että ulosottotäytäntöönpano on oikeudenkäynnistä erillinen ja sen jälkeinen prosessi, joka on pääasialliselta luonteeltaan lainkäyttöä. Jos lainkäyttö ymmärretään vain tuomioistuimille kuuluvaa tuomiovaltaa laajemmaksi käsitteeksi, voidaan ulosottoviranomaista pitää lainkäyttöviranomaisena. Ulosoton tärkein tehtävä on tehokas täytäntöönpano. Sillä voidaan nähdä myös vastaavia tehtäviä, funktioita, kuin siviiliprosessilla, joskin eri painoituksin. Täytäntöönpano jatkaa oikeudenkäynnin oikeussuojatehtävää. Ulosotolla on pakkotäytäntöönpanona yksilöön kohdistuvaa sanktiovaikutusta sekä yleisempää käyttäytymisen ohjausvaikutusta. Lisäksi ulosotossa voi syntyä itsenäisiä riitakysymyksiä – kuten edellä esimerkissä mainittu sivullisen omistusoikeusväite – joiden ratkaiseminen toteuttaa riidanratkaisufunktiota. Lainkäytölle ulosotossa antavat leimansa myös summaarisuus ja virallistointisuus, jotka väistyvät muutoksenhakuvaiheessa tuomioistuimessa.

Ulosottovalituksella asia siirtyy ensi vaiheen ulosottomenettelystä tuomioistuimen käsiteltäväksi. Koska käräjäoikeus toimii ensimmäisenä muutoksenhakuasteena, muutoksenhakuasteita on kaikkiaan kolme, yksi enemmän kuin ulosottotäytäntöönpanoa edeltävässä riita-asiassa on ollut. Päädyn pitämään nykyistä muutoksenhakurakennetta tarkoituksenmukaisimpana, vaikka esillä on ollut muitakin vaihtoehtoja. Sen sijaan ulosottovalituksen käsittelyn sääntelyä voidaan pitää ongelmallisena. Se on toteutettu ulosottokaareissa olevin viittauksin oikeudenkäymiskaaren 8 lukuun ja siinä edelleen viittauksin riita-asian säännöksiin. Oikeudenkäymiskaaren 8 luku koskee käräjäoikeudessa hakemuksella vireille pantavia hakemusasioita. Ne poikkeavat lähtökohdiltaan, luonteeltaan ja käsittelyavaltaan valituksella vireille pantavista ulosoton muutoksenhakuasioista. Yhtäläisyyksiä on vaikea löytää. Ulosottovalitusasioiden käsittelyä koskeva sääntely olisikin aiheellista keskittää ulosottokaareen ja käyttää viittaussääntelyä ainoastaan riita-asioiden käsittelyä koskeviin oikeudenkäymiskaaren säännöksiin, esimerkiksi pääkäsitteilyn ja todistelun osalta. Esitetty ratkaisu olisi paitsi selkeyttävä myös periaatteellisesti tärkeä. Ulosottovalitusprosessi on erityisprosessia, johon on aiheellista soveltaa erityissääntelyä eikä täysin eri asiatyyppiin tarkoitettuja säännöksiä.

Ulosottovalitusprosessissa kyse on tuomioistuimen lainkäytöstä. Tehtävät ovat siviiliprosessin edellä mainittuja tehtäviä vastaavat. Lisäksi muutoksenhaulla yleisesti ja myös ulosottomuutoksenhaulla on oma oikaisu- ja ohjausfunktionsa. Muutoksenhaun tehtävänä on siten paitsi antaa oikeussuojaa, ratkaista konflikti ja ohjata käyttäytymistä myös oikaista ja ohjata alemman oikeusasteen ratkaisuja. Ulosottotäytäntöönpanovaiheessa pääasian riitakysymys, se kenellä on oikeus ja mihin, on jo ratkaistu edeltävässä riita-asian oikeudenkäynnissä. Täytäntöönpanossa on keskiössä kysymys siitä, miten nämä oikeudet toteutetaan. Ulosottovalituksessa ei voida riitauttaa täytäntöönpanon perustana olevassa tuomioissa ratkaistuja aineellisia kysymyksiä. Valitus voi kohdistua vain

täytäntöönpanomenettelyyn. Valitukset voidaan jakaa menettelyllisiin ja aineellisiin ulosottovalituksiin sekä ulosoton perustetta ja yksittäistä tointa koskeviin valituksiin. Alussa esitetyssä sivullisen omistusoikeutta koskevassa esimerkissä on kyse aineellisesta yksittäistä ulosottotointa koskevasta valituksesta. Valitus-tyyppi vaikuttaa siihen, miten valitusasia käsitellään. Huomioon on otettava myös ulosoton oikeussuojajärjestelmä kokonaisuudessaan. Täytäntöönpanoriitakanne johtaa välioikeudenkäyntiin ja vahvistustuomion tyyppiseen tuomioon tuomioistuimessa. Itseoikaisulla taas ulosottoviranomainen voi itse muuttaa ratkaisuaan. Nämä kaikki oikeussuojakeinot ovat itsenäisiä mutta voivat edeltää toisiaan ja vaikuttaa toisiinsa, vaikka suoranaista päällekkäisyyttä on pyritty erillisillä yhteensovittamissäännöksillä välttämään.

Tämä oikeussuojakeinojen moninaisuus ja ulosottotäytäntöönpanon vaihteellisuus tekevät tutkimuksen erityisessä osassa käsiteltävien oikeusvoima- ja tilitysvaiikutusten arvioinnista erittäin monitahoista. Tutkimuksen erityinen osa edustaa käytännöllistä lainoppia. Tutkin ensinnäkin sitä, soveltuuko siviiliprosessuaalinen oikeusvoimavaikutus ulosottovalitusjärjestelmään. Oikeusvoimavaikutus merkitsee sitä, ettei lainvoimaisesti ratkaistua asiaa voida saattaa enää uudelleen tuomioistuimen tutkittavaksi. Ulosottoasiassa kyse on siitä, sitooko muutoksenhakutuomioistuimen ratkaisu, ulosottomiehen päätös, itseoikaisuratkaisu tai täytäntöönpanoriita-asiassa annettu tuomioistuimen ratkaisu toisessa tai samassa ulosottoasiassa, sekä siitä, mikä on näiden mainittujen muiden oikeussuojakeinojen ratkaisujen suhde ulosottovalitusasian ratkaisuun. Tiivistetysti ilmaistuna päädyn siihen, ettei oikeusvoimavaikutusta voi vallita eri ulosottoasioiden välillä lainkaan. Negatiivinen oikeusvoimavaikutus, joka estää riita-asiassa uuden identtisen kanteen nostamisen, ei ole ulosottojärjestelmässä rakenteellisesti mahdollinen. Ulosotossa ei ole uutta kannetta, johon aikaisem-malla tuomiolla ratkaistua kannetta voitaisiin verrata. Ulosottovalitusasiassa annettua tuomioistuinratkaisua ei voi verrata ulosottoviranomaiselle jätettyyn täytäntöönpanohakemukseen eikä toisaalta yksittäisiin ulosottomenettelyssä esitettyihin väitteisiin, joista valittaminen liittyy toimiin ja toimituksiin. Vertailua ei voi tehdä myöskään ulosottovalitusten välillä, sillä oikeusvoimakonstruktion tarkoituksena on estää oikeuden väärinkäyttöä uuden kanteen muodossa, ei rajoittaa muutoksenhakua. Vain tuomioistuimessa tavallisen riita-asian tapaan käsitellyssä täytäntöönpanoriita-asiassa annetulla ratkaisulla voi olla negatiivinen oikeusvoimavaikutus, joka estää uuden samansisältöisen kanteen nostamisen, ei kuitenkaan ulosottomiehen päätöksentekoa tai ulosottovalituksen tutkimista toisessa ulosottoasiassa. Positiivista oikeusvoimavaikutusta, jossa aikaisempi ratkaisu ei estä tutkimista mutta sitoo uudessa riita-asian oikeudenkäynnissä, pidän myös ulosottoasiassa mahdollisena saman ulosottoasian sisällä. Niin tuomioistuimen kuin ulosottomiehenkin ratkaisut ovat ulosottoasiassa sisäisesti sitovia. Näin voidaan todeta, että järjestelmien erilaisuuden vuoksi siviiliprosessuaalinen oikeusvoimavaikutus tulee ulosottomenettelyssä kysymykseen vain rajoitetusti

sekä ulosoton vaiheittaisuuteen ja oikeussuojakeinojen kokonaisuuteen sovitettuna.

Toisena erityisen osan kysymyksenä tutkin sitä, sopiiko erityinen ulosotto-oikeudellinen tilitysvaikutus siviiliprosessuaalisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen, erityisesti tuomioistuimeen pääsyn kriteerin kannalta tarkastellen. Ulosottomuutoksenhaun ehkä erikoisin piirre on se, että asianmukaisesti määräajassa tehty valitus on jätettävä tutkimatta, mikäli samaan aikaan jatkunut täytäntöönpano on edennyt lopulliseen tilitykseen saakka. Täytäntöönpanon jatkamisesta päättää sama viranomainen, jonka ratkaisu on valituksen kohteena. Järjestelyn tueksi aikanaan esitetyt perustelut, esimerkiksi se, ettei varoja voitaisi tilityksen jälkeen enää periä takaisin, eivät osoittaudu kestäviksi. Sen sijaan kun järjestely läpivalaistaan perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän läpi tuomioistuimeen pääsyä silmällä pitäen ja ennen kaikkea kun huomioidaan täytäntöönpanon keskeytysjärjestelmä kokonaisuudessaan, voidaan tätä valituksen tutkimisen rajoitusta pitää hyväksyttävänä, ei tosin varauksettomasti. Ratkaiseva merkitys on ensin ulosottomiehen ja seuraavaksi tuomioistuimen täytäntöönpanon keskeytysjärjestelmällä, tapahtui se sitten asianosaisen pyynnöstä tai, jos sitä ei ole, viran puolesta. Täytäntöönpanon keskeytysratkaisulla saatetaan näet ratkaista tosiasiasa se, tutkitaanko valitus tuomioistuimessa vai ei. Lopullisen tilityksen mahdollisuus johtaa siihen, että keskeytysjärjestelmään on panostettava sen kiireellistä ja summaarista luonnetta selvästi enemmän. Keskeistä on myös tiedonkulku ulosottoviranomaisen ja tuomioistuimen välillä, erityisesti jatko- ja muutoksenhaussa, jossa tieto valituksesta ei kulje automaattisesti. Olennainen oikeusturvan tae on myös aito muutoksenhakumahdollisuus ratkaisuun, jolla ulosottovalitus on jätetty lopullisen tilityksen vuoksi tutkimatta.

Nämä valituksen tutkimisen edellytykset – tai esteet – vahvistavat osaltaan käsitystä ulosottovalitusprosessin erityisluonteesta. Ulosottovalitusasiat eivät todella ole rinnastettavissa suoraan ja kaikilta osin riita-asioihin eivätkä senkään vertaa hakemusasioihin. Näin ollen ulosottovalitusjärjestelmä on tunnettava erillisenä järjestelmänä, jotta on mahdollista operoida sen sisällä. Toivottavasti tämän kirjan luettuana alussa mainittu ensimmäistä ulosottovalitusasiaa käsittelevä tuomari on vähemmän uuden äärellä. – Tämän toteutuminen edellyttää kuitenkin sitä, että tuomarille on resursoitu aikaa tämän kirjan lukemiseen.